

Önsöz

Türkiye, Cumhuriyet kurulduğundan bu yana çok sayıda küçüklü-büyük-lü kriz yaşadı. Bazıları büyük dünya bunalımları ile iç içe geçti, uzun süreli oldu, ekonomide derin izler bıraktı; görelî kalıcı yapısal değişimler ve ekonomi politikası dönüşümlerine koşut gelişti; öyle ki, kriz öncesi ve sonrası Türkiye önemli, derin farklılıklar gösterir oldu. Bazı krizler ise kısa sürede atlatıldı, belirtilen değişimler ve dönüşümler gözlenmedi. Bu kitapta, bütün krizleri kuşbakışı inceleyen bir “Giriş”ten sonra, küresel ve tarihsel boyutlarıyla Türkiye’nin yaşadığı dört büyük ve etkili kriz (1929, 1958, 1978, 1999-2001) ve 2008 küresel krizi incelenmektedir. Bu beş krizin ilk üçünde dış borçların ödenme sorunlarıyla karşılaşmış (moratoryum ilânı), dördüncü kriz (moratoryum ilân etmeden) yüksek dünya konjonktürü ve IMF’den gelen çok “özel” destekle aşılmıştır; 2008-2009 krizinde ise IMF’ye gidilmesine dahi gerek kalmamıştır. Bu beş krizi diğerlerinden ayıran başlıca kıstaslar ise şunlardır: Krizi izleyen bunalımlı yılların sayısı iki veya daha fazladır; en az bir yıl GSMH’de mutlak düşüş yaşanmıştır; hepsinde önceleyen ve/veya izleyen büyük küresel ve/veya yerel olaylar, olgular bulunmaktadır; hepsinin ekonomik yapıda ve ekonomi politikalarında yolaçtığı büyük yapısal değişimler, dönüşümler bulunmaktadır. Bu benzerliklerine rağmen söz konusu beş krizin geride bıraktığı miras birbirinden çok farklıdır; aşılması yolunda uygulanan politikalar açısından da ilk iki kriz ile izleyen ikisinin birbirinin tam tersi yönde olduğu görülür.

Krizleri incelerken, beşincinin ise hepsinden farklı “modelleştirme”

amacı güdülmedi, çünkü her biri iyice özgün küresel ve yerel ya da kurumsal ve tarihsel olaylar, olgular içinde yaşandı. İktisat yazınına önemli katkıları olan J. R. Hicks, kapitalizmin yaşadığı konjonktür dalgalarının kuramını geliştirip, bir model üretmeye çalışanlar arasında yeraldı (*A Contribution on the Theory of the Trade Cycle*). Ancak sonra bu yaklaşımını “sınırlı” buldu; nedeni modelin tarihsel yaklaşımdan yoksun olmasıydı. Oysa, krizler tarihsel boyutlarıyla içiçe geçiyorlardı (*Konjonktür Dalgalarında Reel ve Parasal Etkenler*). Bu kitapta, krizler işte yerel ve küresel öğelerin tarihsel boyutlarıyla incelenmiştir. Kuramsal modelleştirme girişi yoktur. Ancak “Giriş” bölümünde krizlerin ortak noktaları saptanmaya çalışılmıştır.¹

Kitapta, krizi tetikleyen ve izleyen bunalımda rol oynayan yerel ve küresel etkenler, geride kalan ekonomik miras, sadece sözkonusu beş büyük kriz değil, Cumhuriyet tarihinde yaşanan bütün krizler için Giriş’te karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır; hangi etkenin hangi krizde daha etkili olduğu, içsel ve dışsal etkenler ayrı ayrı irdelenmek yoluyla incelenmiş, geride kalan miras değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nedeni, krizlerin geride olumlu ya da olumsuz ciddi mirasları olmasıdır.

Giriş bölümünü, her biri üç bölümden oluşan üç kısım izlemektedir. Bu kısımları birbirinden ayıran, krizlerin özellikleri yanında tarihsel zaman boyutudur. Türkiye başlangıçtaki köy-tarım ağırlıklı yapıdan, kent-sanayi-hizmet ağırlıklı sosyo-ekonomik yapıya geçerken, krizlerin seyri, izlenen politikalar ve yarattığı sonuçlarda önemli farklılıklar gözlenmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin köklü değişim ve dönüşüm yaşadığı bu tarih evresinde, dış dünyada da krizleri ve bunları izleyen bunalımları ya da politikaları etkileyen değişimler-dönüşümler ortaya çıkmış bulunuyor.

Birinci Kısım’ın üç bölümü, tarım-köy ağırlıklı ekonomide krizi etkileyen özgün öğeleri irdeledikten (Birinci Bölüm) sonra, izleyen iki bölümde önce 1929, onu izleyerek de 1958 krizi küresel ve tarihsel boyutlarıyla incelenmiştir.

1929 krizini izleyen 1930’lu yıllar, dünya sermaye piyasalarının çöküşü; ekonomilerin, dış dünyadan kendisini soyutladığı; kimi ülkelerde otoriter, kimilerindeyse sosyal devletin türediği, dünya tarihinin özgün bir aşamasıdır. Türkiye kendi 1929 krizini kendi koşullarıyla yaşarken, köklü dönüşümleri de gerçekleştirebilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasının iki kutuplu (ABD ve SSCB merkezli) dünyasıysa, yeni türeyenlerle birlikte çok sa-

1 Karl Marx’ın kriz kuramı, günümüzün finansal kapitalizm evresinde ileri kapitalist ülkelerde (başta ABD) yaşanan krizleri açıklar (*Das Kapital*, 2. cilt). Ancak bunlar küreselleşmesi (yani bizim gibi ülkeleri etkilemesi) ayrı bir süreçtir.

yıda gelişmekte olan ülkenin, varolan iki blok arasında paylaşımı çekişmeleriyle tanımlanır; bu süreçte “cazibe” merkezi olmak için sözkonusu ülkelerin her iki blok tarafından gelişmesinin hedeflendiği bir yeni evredir. 1958 krizini Türkiye bu özgün ortamda yaşamıştır. İkinci Kısım kapitalizm, başta ABD, kendisi bunalım yaşarken patlayan birinci ve ikinci petrol krizlerinin, petrol ithalatçısı bütün GOÜ’yü içine düşürdüğü derin bunalım dönemiyle ilgilidir; bununla örtüşen Türkiye’nin krizi ve izleyen şiddetli bunalım üç bölümde ele alınmıştır. Üçüncü Kısım, bu kez tek kutuplu, ABD egemenliğindeki küreselleşme dünyasında yaşanan, Asya (1997-1999) ve Rusya ile birlikte Türkiye’ye yansıyan (1998) çift dipli krizleri (1999-2001) incelemektedir. 1990’lar sonrasında Türkiye önemli ölçüde sanayileşmiş, özelleşmiş ve kentleşmiş; piyasa ekonomisinin bütün kurumlarının işler olduğu, fakat finansal ve yapısal zaafılarla yüklü bir ekonomiye sahiptir artık. GOÜ’nün peşpeşe “finansal krizler” yaşadığı bu ortamda Türkiye’nin yaşadığı en büyük kriz, bu 3. Kısım’da, önce finans kesimi kaynaklı krizlerin özellikleri anlatıldıktan sonra ele alınmıştır; son bölüm ise, 2008-2009’da finans salonu şişmesini küresel boyutta izleyen, Türkiye’yi de etkileyen, patladığında yine kriz yaratan son kriz ile ilgilidir. Günümüzde yaşadığımız ekonomi ortamı bu krizin mirasını yansıttığı için, konuya ayrıca ağırlık verilmiştir.

Kitabın “Giriş” bölümü ve ilk iki kısımda daha önce yayınlanan makalelerimiz ve araştırmalarımız kadar, tekrar yayımlamadığımız *Ekonomide Dışa Açık Büyüme* ve *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri* (son baskıları sırasıyla 1988 ve 1995) kitaplarımızın ilgili bölümlerinden yararlandık. Ancak kullandığımız daha önce basılmış bu kaynakların tümü, yeniden elden geçirilmiş ve kitap bütünlüğü için uyumlaştırılmıştır. Bu kaynaklara birçok paragraf ya da bölüm eklenmesi ya da çıkarılması ya da yeniden yazılması gerekmiştir. Bazı bölümler, çok sayıda makalenin birleştirilmesinin ürünüdür; kitabın Üçüncü Kısımındaki üç bölüm yeni yazılmıştır.

Kitabın oluşturulması yolunda katkı yapan kurumlara ve kişilere burada teşekkürlerimizi bildirmek isterim. Giriş: Birinci Bölüm, Türkiye İş Bankası mali desteğiyle Demokrasi ve Gençlik Vakfı’nın düzenlediği “Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu”na (DEGEV-Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2002) verdiğimiz tebliğdir ve sözkonusu başlıklı kitapta yayınlanmıştır. Kendilerine, sözkonusu tebliğimi yayınlamaya izin verdikleri için teşekkür borçluyum. Ancak, tebliğ baştan aşağı değiştirilerek kitaba alınmıştır.

Kitabı yayımlayan İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi'ne ve Fahri Aral'a, dizgiyi yapan, grafiklerin bir kısmını çizen ve bazı bölümleri tekrar tekrar yazan İlknur Toygar'a ve diğ r bazı grafikleri çizen Tuba Kale-Korkmaz'a, kitabı yayına hazırlayan Göksun Yazıcı'ya, kitabı sayfalayarak basılı hale getiren Maraton Dizgievi'ne burada teşekkürlerimi sunarım.

Kitabın, hatalarıyla ve sevaplarıyla bütün sorumluluğı bana aittir.

GÜLTEN KAZGAN

İkinci Baskıya Önsöz

Kitabın bu ikinci baskısında Kısım III'ü oluşturan üç bölümü önemli ölçüde yeniden yazmak gerekti. Son dönemin finansal krizlerinin yükselen pazar ülkeleri açısından önemli olan kurumsal/genel özellikleri ilk baskıda ihmal edilmişti. Kısım III'ün ilk bölümünde bu konu ele alındı. Bunu izleyen iki bölümün gereksizleşen açıklamalarının atılması yoluyla birleştirilmesi mümkün hale geldi. Son bölümü ise, arada geçen zaman süresinde ortaya çıkan yeni gelişmeleri ekleyerek, IMF programının tamamlandığı 2008 yılına kadar getirmek olanağı doğdu. Böylece, önceki bölümlerde ortaya koyabildiğimiz yapısal dönüşümlerin niteliklerini 1999-2001 krizi için de kapsamış olduk. Ayrıca, “Giriş” bölümündeki tablolarda yer alan, provaların düzeltiminde atlanan bir dizi hata da düzeltildi.

Yeni baskının hazırlanmasına yardımlarından ötürü İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi yöneticisi Fahri Aral'a, Maraton Dizgievi'ne, idari asistanımız İlknur Toygar Değer'e teşekkürlerimi burada bildirmek isterim. Kitabın sorumluluğu yazarı olarak bana aittir.

GÜLTEN KAZGAN

Üçüncü Baskıya Önsöz

Bu kitabın üçüncü baskısı hazırlanırken (2010) ABD finans kesimi kaynaklı bir küresel finans kesimi Türkiye dahil, Çin ile Hindistan hariç, 2008’den 2010’a bütün dünyada yaşanmıştı. 2010 son çeyreğinde ABD ve AB-euro bölgesi dışında kalan bölgelerde ve Türkiye’de kriz atlatılmıştı. Kriz bağlantılı bir olaylar dizisi, finansal incelenmesine ayırdığımız kitabın 3. Kısım’daki üç bölümü yeniden irdelemeyi gerektirdi. Söz konusu bu üç bölümde dünya ve Türkiye’deki, sırasıyla finansal ve reel ekonomiyi etkileyen “2008 küresel krizi”ni yeniden işledik. Kitabın 3. baskısındaki köklü yenilik bu son krizin içerilmiş olmasıdır. Kitabın “Giriş” bölümüne ve 3. Kısım’ın ilk bölümüne de aynı bağlamda ekler yapmak gerekti.

Kitabın diğer ilk iki “Kısım”ında, küçük düzeltmeler dışında, herhangi bir değişiklik yoktur.

Kitabın 3. baskısının hazırlanması için İstanbul Bilgi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü idari asistanı İlknur Toygar Değer’e, yayına hazırlayan Göksun Yazıcı’ya, yayınevi yöneticisi Fahri Aral’a ve Maraton Dizgievi’ne yardımları için burada teşekkür ederim. Kitabın sorumluluğu bana aittir.

GÜLTEN KAZGAN

(Emeritus)

Ocak 2012